

Henrik Jurkovski, estetičar i teatrolog – Poljska
Kamena bića Mija Mijuškovića

Savremena civilizacija dovodi nas do stanja vrtoglavice. Prenosi nas lako s jednog mesta na drugo, neprestano nas napada novim tvorevinama, daje nam u ruke oruđa koja nismo u stanju da razumemo. Jurimo ka nepoznatoj budućnosti. Samo neki pokušavaju da uspore tu jurnjavu. Podsećaju nas na misao o izgubljenom raj. Na vekove stabilnosti. Na ograničenu pokretljivost. Na vremena pažljivog posmatranja, udubljivanja, saznavanja nama najbližeg sveta.

Šumski čovek poznao je sve vrste drveća, žbunja i bilja. Razlikovao ih je. Znao je šta je za njega korisno, a šta nije. Istraživao je njihove običaje i upoznao puteve njihovog postojanja. Udubljavao se u njihov jezik. Nije sumnjao u njihovo postojanje. Niti, u izvesnom smislu, da su u pitanju osobe. Jer, u drevnim vekovima osoba je mogla da bude svaka stvar i svako stvorenje. Uslov toga bilo je njeno aktivno i dobronamerno učešće u kontaktima s ljudima.

To stanovište potiče iz davnih vremena, kada je većina stanovnika Zemlje poštovala kult života svakog oblika postojanja – priznavala animizam. Kada je verovala da ljudi i životinje imaju ista prava na postojanje. I više od toga – kada je verovala da životinje mogu biti božanskog porekla, zbog čega ih je stavljala iznad ljudi. Odnosno, životinje su bile osobe. Ali, osobe su mogle da budu i neke ptice i neke ribe. I više od toga – osobe su mogli da budu stene i kamenje¹. Živo i mrtvo. Kao što je sveti Petar lovio ljudske duše, tako su Eskimi lovili duše svojih predaka u vidu kamenja. Da možda čuveni krug Stounhendž ne predstavlja skupinu duša mrtvih kolosa? A možda je to način postojanja – u vidu kamene hibernacije – koji nam je poznat iz Hiljadu i jedne noći?

A šta da kažemo o kolosima s Uskršnjih ostrva koji prikazuju poprsja i glave, s licima okrenutim prema okeanu. Evropljani su prvi put doprli do tog delića kopna na Pacifiku 1722. godine, upravo na uskršnju nedelju. Od njegovih stanovnika su saznali da su njihovi kolosi došli sami na obalu okeana. S tim što ih je možda neko oblikovao. A možda su se sami oblikovali?

To je moguće, o čemu znamo putujući dolinama i klancima, u kojima ima stenja. U njemu možemo prepoznati različite likove: medvede, kamile, kraljevske glave, monahe sa njihovim kapuljačama, a da ne pominjemo unutrašnja blaga koja stene kriju. Jer, kao što nam je poznato, stotine vitezova iz bajki samo čekaju znak pa da nastanu, da izađu na površinu i promene naš nesavršeni svet. Savremena fizika pretpostavlja da srećna usmerenost energije atoma datog predmeta, pa i kamenja, može izazvati pomeranja, pa čak i kretanje naviše. Prvobitni ljudi su imali dosta vremena da zabeleže takve pojave. Oni su znali da kamenje živi – da su to osobe. Osobito kamenje koje se pojavljivalo okruženo munjama i gromovima, odnosno električnim nabojem. Takvo kamenje je moglo da donosi sreću, a u izvesnim situacijama da bude prepoznavano kao obličje božanstva. A ako i nije postajalo Bog, nesumnjivo je predstavljalo dragocen sakralni materijal, od koga su nastajali bogovi u celom svetu: od Meksika preko Indije do Filipina.

Slično su mislili pesnici, romantičarski mistici, poput Julijuša Slovackog koji su svako božije stvorenje videli kao promenu stvari, dok je početak tog procesa, po njima, bio kamen:

U stenama, o Gospode, leži duh poput kipa savršene lepote, još uvek usnuo, ali već spreman za poprimanje ljudske forme, dugama misli božije poput šestovrsne girlande obavijen. Iz bezdana tog je matematičko znanje o oblicima i brojkama izneo, koje do dana današnjeg leži u najdubljoj riznici duha i na duh biće nakalemljeni bez ikakvog njegovog znanja i zasluge...

I, eto, Tebi, Bože moj, tužim te tvrde kristale, nekada prva tela duha našega, koje je

*danas svako kretanje napustilo, mada su još živi i oblacima i gromovima krunisani: Jer, to su Egipćani prvobitne prirode koji su hiljadama godina tela svoja gradili, kretanje prezirući, trajanje i odmor jedino ljubeći. Koliko si Ti, Gospode, gromova koji u stene bazaltne prvobitnog sveta udaraju, koliko podzemnih vatri ili potresa upotrebio, da bi te kristale razbio i u prah zemaljski pretvorio, a danas zbog atrakcije duha kolose te, impulse prvobitnih oblika postavio *.*

Dakle, materija se okamenila kao rezultat lenjosti duha. Bog joj, koristeći kosmičku energiju, može povratiti kretanje i ponovo je uvesti u sferu delovanja. Samo ako mu se prohte.

Ne znamo da li su te teze prvobitnog čoveka ili ezoterični koncepti romantičarskog pesnika sasvim tačni. Međutim, znamo da planinski masivi, stene, kamenje izazivaju različita osećanja u nama. Znamo da smo im priznali postojanje u bajkama, da smo u njihovim stenovitim oblicima prepoznali njihove antropomorfne sklonosti i na kraju dopustili smo im da se nastane u oblicima hramovnih i globaljskih figura, čak u pozorištu, recimo, u vidu Golema ili Komandora koji na svoj način meru pravednosti ostvaruju.

Kamenje nas okružuje, ali savremena civilizacija ga koristi za sebe: melje ga, seče u odgovarajućim porcijama, šlifuje, preoblikuje, ne brinući o njegovom nekadašnjem životu. Međutim, postoje izuzetne situacije. Kao i u mnogim drugim slučajevima naša veza sa kulturom prošlosti su istaknuti pesnici i umetnici. Skulptori su poznavaoi kamenja (kulture kamenih osoba). Oni su i njihovi prijatelji.

Među njima posebno mesto zauzima Mijo Mijušković, umetnik iz Crne Gore, čovek koji živi u planinama i voli planine. Ne sumnjam da je ta njegova povezanost sa njima naišla na ljubavni odgovor svih planinskih duhova. Ti duhovi ga vole i otvorili su pred njim sve svoje tajne: stena, kamenja i kristala. Specijalista mineralog mogao bi dosta da kaže o tom neobično bogatom daru crnogorske zemlje u vidu eratičnih i magmatskih, monolitnih i drobinskih stena. Taj mineralog bi prepoznao ahat, kalcedon, granit, žad, kremen, malahit, mermer i opsidijan. I mnogo drugo kamenje koje je Mijo koristio u svom vajarskom delu.

Mijo bi mogao da nam priča o svojim iskustvima suživota sa stenama i kamenjem. Šta ga je u njima omađijalo, na koji način su ga stene usmerile da nam ponovo pokaže njihovu lepotu. Intimni odnosi sa Zemljom omogućili su Miju niz sjajnih interpretacija života kamenja, i dokazuju da je Mijo do kraja upoznao jezik kamenja, dešifrovao njihovu sklonost ka antropomorfičnosti. Dešifrovao je njihovu težnju ka ispoljavanju duhovnosti u vidu formi razumljivih čoveku.

Kamen kao znak čovečnosti... Odnosno, ljudsko lice. Ono najbolje izražava ljudsku emocionalnost. Veoma je zanimljiv pokušaj ostvarenja toga u granitu, jer granit su zrnca peska. Ovalna forma, blaga ulegnuća umesto očiju, sve okruženo prstenom koji je znak umetničke kompozicije. Nakon ovog neobičnog susreta konfrontiramo se s drugim glavama - licima. Obrača nam se kamenje, protkano unutrašnjim žilicama. Mijo pokušava da nam pokaže svoje učešće u njihovom prividnom postojanju, podvlači da je nastalo zahvaljujući njegovom umetničkom izboru. Svaka takva glava ima postolje. Ta postolja se ipak razlikuju – kreću se od vajarske konfekcije do sirove kamene podloge.

Kamenje ima vlastiti izraz, međutim, Mijo ga šminka, ističe nos, da bi bio značajniji od punačkih obraza. Kada mu se učini umesnim, pokazuje fragment lobanje ili pravi frizuru. Više se angažuje kada radi glavu od drobinske stene. Mozaičnost takvog materijala čini da Mijo dobija želju da ga oblikuje i inkrustrira. Treba li da joj napravi oči od kamena? Ne, neće od kamena, već od nekakve biljke, jer je i ona jak argument u korist života.

Stena, kamen su sirov materijal – onakav kako ga je formirala priroda. Nešto sugerišu, ali u suštini računaju s umetnikom koji će razrešiti njihovu tajnu. Jer, stena je tajanstvena, spolja sirova, dok u središtu krije svoja estetska blaga. Dovoljno ju je obraditi i time pokazati da poseduje glatkoću, dotle skrivenu boju, da može postojati u svetu kontrasta. Mijo to savršeno shvata. Nalazi odgovarajući kamen, vidi u njemu ljudsku glavu okruženu vencem

kose. Kosa je dar stene. Međutim lice ispod kose je već Mijino delo. Delo dleta i brušenja. Stena se prepušta umetniku. Dopušta mu da nađe zajednički imenitelj za život stene i ljudi – za život materije.

Upravo to je postalo tema Mijovog stvaralaštva. Stena mu nešto govori, insistira na nečemu, zahteva nešto: uzmi i uradi... I, Mijo uzima sledeći kamen i u njemu otkriva život sledećeg ljudskog lica. Ono je okruženo kosom (prirodna faktura kamena), ali sadrži i nešto ljudsko: pogled, iskrivljena usta, trajanje. Međutim, to je samo početak, jer stene imaju različite ambicije. Ponekad dolaze Miju i iskušavaju ga linijom ljudske figure. Oblinama ljudskog tela. Nude mu sebe zajedno sa unutrašnjim potkožnim žilicama, da bi pokazao formu koja ima ljudski oblik. Bravo! Jer taj oblik je doista ljudski. U konačnom ishodu nastaje malahitska figura s belim munjama ili znakom njenog kosmičkog porekla.

Da li u stvari dešifruje te bele linije? Može li da isproba i drugačije asocijacije, kao u slučaju mrke kamene, lepo ispolirane glave, s belim linijama unutrašnjih krvnih sudova. Da li oni znače više nego shema krvotoka, ili su možda znak drugačijeg, magičnog života. Nesumnjivo su uznemirujuće. Taj nemir lociran je u njihovoj rafiniranoj, prefinjenoj kompoziciji.

Takvih kamenih osoba je mnogo. Mijo shvata da svaka stena, svaki materijal pruža samo jedan aspekt postojanja. Bacimo pogled na figure koje nam se obraćaju svojim alabasterskim poreklom. Krem belom. Mijo im daje moćnu osnovu i celokupan njihov izraz razvija se naviše. Ti likovi se katkad sreću sa sličnim likovima i tada posmatraju jedni druge... postoje jedni pored drugih. Alabaster je atraktivan kao materijal, sklon plesnim pokretima poput spirale, poput žive tkanine prirode, na osnovu koje se mogu čitati različiti (čak humanoidni) oblici. Menja se i kolorit, iako su asocijacije uvek iste. Lica, grimase, gestovi... oblici i obrisi ljudskog tela... Teško je ne poverovati Slovacima da na početku beše kamen.

Mijo neprestano stvara kompozicije od raznorodnih elemenata. Svoje likove izvlači iz prvobitne, grube i primitivne materije. To se ne odnosi samo na homonoidne oblike i lica, već i na različite vrste stvorenja koja izlazeći iz stena prikazuju zagonetku formiranja materije od njenih amorfnih stanja do životinjskih formi. Pri tom nam ostavlja slobodu za igre mašte, posebno u kontaktu sa drobinskim stenama, u kojima s divljenjem jednom otkrivamo foku, drugi put neku neobičnu životinju koju nismo u stanju uvek da imenujemo.

Drobinske stene su veoma naklonjene ljudskoj mašti. U njima se veoma lako mogu dešifrovati antropomorfni oblici koje su predložile same stene ili sugerisao umetnik. U suštini umetnik je ipak demijurg tog sveta mašte. On čita embrione značenja, da bi ih preneo u veće kompozicije, on obogaćuje značenje stena i kamenja svojom maštom koja mu služi za stvaranje lepih, diskretnih kolaža.

Mijo je svestan te činjenice. Stoga stvara kompozicije od stena i kamenja koji sugerišu život i svojevrsnu atmosferu, između ostalog nostalgiju za bliskoću... sa drugim bićima – čak u sferi kamenja. Mijo zna da čovek menja prirodu. Da je na svoj način uređuje. Takođe zna da je, i pored svega, priroda jača od čoveka. Prema tome, dok brusi svoje kamenje i pridaje mu sjaj, ima na umu da se njihovo pravo obličje krije ispod brušenog sloja. Zbog toga često dopušta da ispod uređene površine ponovo procvetaju prvobitni oblici. Kao da ništa ne može da ih zaustavi u manifestovanju svog postojanja i vitalne snage. Primitivan izražaj na civilizovanoj formi je znak naših veza sa pravečnom materijom. To znaju samo umetnici, jer oni se bore s materijalom i s velikom nežnošću uvode ga u svet svojih snova.

Najvažnija poruka istorijske avangarde je glasila: Otkrivati svet, ali ga ne ponavljati. Stvarati nova dela u skladu sa dinamičnim ritmom postojanja sveta. Slikarstvo kao hepening. Skulptura kao mobil. I Mijo se uklapa u te težnje. Otkriva svet u kamenu, a istovremeno bi hteo da svoje delo vidi u pokretu. Ne samo u komponovanom pokretu, kao što se komponuje gest, već i u izmišljenom pokretu koji može dati samo pozorište.

Stena i kamen mogu sugerisati pozorišnu radnju. Tako Mijo na obli, žuti kamen smešta

crnu pticu, odnosno, ne pticu već sugestiju slučajno uobličenog stvorenja. Ili kamene ptice na drvetu – metaforu za dešifrovanje... Ili kamene likove u kadru drugog kamenja – analogija sa «pozorištem u pozorištu».

Delo Mija Mijuškovića je jedinstveno. Izrasta iz lepote zemlje, opažene osetljivim okom umetnika. Ono je puno života i kao takvo je poziv na odmotavanje naših vlastitih fantazija. O počecima sveta, o moći mašte, o putu ka pozorišnoj umetnosti. (2008)

S poljskog prevela Biserka Rajčić

* *Juliusz Słowacki, Genezis z Ducha... Modlitwa. u: Dzieła wybrane, t. 2, Ossolineum 1979, s. 278.*